

На правах рукопису

ПРИСТАЙКО Тамара Степанівна

**НОМІНАЦІЯ У СФЕРІ
СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Спеціальність: 10.02.02 — російська мова

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук**

811. 101. 1

АВ 36.876

Дисер
Робота виконана
Дніпропетровськ

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00761003 (H)

Науковий консультант:

доктор філологічних наук, професор **СТОЛЯРОВА** Любов Прохорівна

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор **БРИЦІН** Віктор Михайлович

доктор філологічних наук, професор **КУДРЯВЦЕВА** Людмила Олексіївна

доктор філологічних наук, професор **МАНАКІН** Володимир Миколайович

Провідна установа - Донецький державний університет

Захист відбудеться "28" лютого 1997 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 03.01.16 по захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
при Дніпропетровському державному університеті /320625, м.Дніпро-
петровськ, пров. Науковий, корп.І, філологічний факультет,
ауд. 804/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розіслано "27" січня 1997 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої ради,
доктор філологічних наук,
професор

М.П.КОЛОМІЄЦЬ М.П.КОЛОМІЄЦЬ

Домінуючою тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень поряд з традиційним системно-структурним описом мовних явищ стає функціональний підхід. На загальному фоні інтенсивного розвитку функціоналізму на таких мовних рівнях, як морфологія та синтаксис /див., наприклад, праці Г.О.Золотової, О.В.Бондарка, В.М.Русанівського, І.Р.Вихованця, Н.О.Слюсарєвої та ін./, застосування функціонального підходу до вивчення лексики й окремих видів і категорій мовних одиниць ще тільки розпочинається. Зокрема в межах щойно створеної функціональної лексикології, теоретичні засади та прикладні аспекти якої обґрунтовуються в дослідженнях Ю.Д.Апресяна, Ф.С.Бацевича, О.С.Кубрякової, Л.О.Кудрявцевої, Ж.П.Соколовської, О.О.Тараненка, О.М.Рудякова та ін., з'являються в наш час й нечисленні праці, присвячені вивченню у функціональному аспекті номінативних одиниць сфер спеціальної комунікації /див., наприклад, дослідження В.М.Лейчика, М.В.Антонової, О.С.Герда, Л.О.Пекарської, І.Р.Мархасьова, Л.С.Фролової та ін./. Як правило, до уваги дослідників насамперед потрапляють терміни, що утворюють концептуальне ядро науково-технічного мовлення. Інші ж номінативно-лексичні одиниці, без яких неможливо уявити функціонування термінів у своєму природному середовищі – спеціальному тексті, якщо й стають об'єктом лінгвістичного опису, то лише у зв'язку з вивченням функціональної поведінки термінів або ж з'ясуванням стилевих особливостей наукового мовлення /див., наприклад, дослідження М.М.Кожинової, М.Б.Каширіної, В.К.Колобаєва, В.В.Левицького, Т.Г.Винниченко, Ф.А.Циткіної та ін./.

То ж звернення до вивчення у функціональному аспекті номінативних одиниць не тільки загальномовної, але й численних систем

спеціальної комунікації стає у наші дні доконечних потреб, зумовленою розвитком як сучасної лінгвістики взагалі, так і її нових напрямків: функціональної термінології та функціонального термінознавства, теорії спеціальної номінації /В.П.Даниленко/, функціонально-комунікативної теорії слова /Ф.С.Бацевич/ та ін., які потребують різноманітних досліджень функціонування лексико-номінативних одиниць у різних галузях застосування мови.

У руслі цих актуальних напрямків виконана й реферована дисертація, яка є спробом цілісного системно-функціонального дослідження усіх одиниць номінації, що виникають та функціонують у сфері спеціальної комунікації, а саме у мові однієї з галузей металургійної промисловості – прокатного виробництва. Особлива увага у роботі приділяється одиницям термінологічної номінації, функціонування яких розглядається не лише в синхронії, але й у діакронії.

Актуальність проведеного дослідження визначається недостатньою опрацюваністю в сучасній русистичі способів та методів функціонального підходу до лексико-номінативного рівня мови у сфері спеціальної комунікації; необхідністю поглиблення теоретичних засад функціональної лексикології та функціонального термінознавства, подальшої розробки теорії спеціальної номінації; відсутністю широких досліджень функціонування всіх номінативних одиниць спеціальної мови в реальних текстах у таких виявах, як сполучуваність номінативних компонентів на комунікативно-смысловому рівні висловлювання, спроможність номінативних одиниць зумовлювати той чи інший тип номінації в залежності від комунікативної функції у реченні та ін.

Метод дисертаційної роботи є системно-функціональний аналіз номінативних одиниць в актах мовленнєвої діяльності, які знаходять матеріальне втілення у спеціальних текстах, проведений у син-

хронічному та діяхронічному аспектах; демонстрування можливостей системно-функціонального підходу до номінативно-лексичного складу спеціальних текстів на матеріалі мови прокатного виробництва. Головна мета зумовлює такі завдання:

- визначити сутність системно-функціонального підходу до вивчення номінації у сфері спеціальної комунікації;
- розглянути спеціальний текст як форму реалізації мови спеціального спілкування, виявити соціально-історичні особливості формування мови прокатного виробництва;
- розробити критерії визначення функціонально-семантичних та структурних параметрів номінативних одиниць спеціального тексту та застосувати їх на матеріалі обраної мови;
- дослідити номінативні одиниці спеціального тексту в синтагматичному та парадигматичному аспектах; розробити методику моделювання синтагматичних зв'язків номінативних одиниць на комунікативно-смысловому рівні;
- розробити типологію функціональних різновидів термінологічної номінації й описати способи текстової реалізації кожного з типів;
- виявити динаміку системи термінів у еволюції, своєрідність шляхів її розвитку та специфіку механізмів термінологічної номінації у мові прокатного виробництва;
- розглянути варіантність термінологічних найменувань на рівні парадигматики та синтагматики в динаміко-функціональному аспекті.

Новим у дослідженні є: 1/ системно-функціональний аналіз лексико-номінативного простору мови прокатного виробництва у діяхронії та синхронії; 2/ концепція функціональної комунікативної конструкції /ФНК/ як операціональної одиниці номінативної

системи спеціального тексту; 3/ класифікація нетермінологічної лексики на основі її функціональної значущості; 4/ концепція комунікативно-сміислової синтагматичної моделі та комунікативно-сміислового термінологічного поля як засобів виявлення типізованих категоріально-сміслових відношень між номінативно значущими компонентами ФНК та комбінаторики концептуальних термінів з іншими одиницями номінації; 5/ типологія функціональних різновидів термінологічної номінації та способів текстової реалізації їх.

Матеріал дослідження становить лексико-номінативний рівень текстів, що репрезентують мову тематичної галузі "Обробка металів тиском. Прокатне виробництво". Найбільш суттєві риси номінативної системи цієї сфери спеціальної комунікації втілюються у двох жанрових різновидах спеціальних текстів, обраних для аналізу: наукових монографіях та навчальних посібниках XIX-XX ст. У дисертації також використовувалися матеріали періодики та спеціальних і загальнолітературних довідників XIX й XX сторіч.

Статистичні матеріали, наявні в роботі, були одержані методом суцільних та часткових вибірок, обсяг яких у цілому сягає понад 400 000 слововживань, в тому числі понад 100 000 слововживань - при вивченні лексико-номінативного складу спеціальних текстів та синтагматики номінативних одиниць і понад 250 000 слововживань - при описі функціональних типів номінації /близько 30000 речень-контекстів/.

Одиниці термінологічної номінації, які було розглянуто в діакронії, вибиралися із текстів різного часу та жанрів методом суцільної вибірки; загальний обсяг вибраних одиниць становить понад 7 000 термінів та близько 300 професіоналізмів.

Методика дослідження. Складність та багатопроBLEMність обраної теми зумовили поєднання прийомів традиційного системного ана-

лізу з функціональним підходом. Головним композиційним методом дисертації є описовий, що містить в собі лінгвістичне спостереження, аналіз за безпосередньо складовими, дефініційний та контекстовий аналізи.

Для побудови комунікативно-сміслових синтагматичних моделей та комунікативно-сміслового термінологічного поля була розроблена методика формалізованого опису категоріально-сміслових відношень між номінативними одиницями у складі функціональних номінативних конструкцій, які є основними номінативно значущими компонентами текстових висловлювань.

У різних розділах дослідження використовуються й інші конкретні наукові методи: структурно-класифікаційний, кількісно-статистичний та порівняльно-зіставний.

На захист виносяться такі положення:

1. Лексико-номінативний простір мови прокатного виробництва складається з кількох підсистем, пов'язаних відношеннями послідовного включення: лексична система $\Leftrightarrow$ номінативна система $\Leftarrow$ термінологічна система. Одиниці кожної підсистеми відрізняються за своїм функціонально-семантичним статусом та роллю в організації номінативно значущих компонентів висловлювань, що складають спеціальний текст.

2. Вихідною операціональною одиницею номінативної системи спеціального тексту є функціональна номінативна конструкція /ФНК/ – багатокomпонентне атрибутивно-субстантивне утворення, яке має непередикативний характер, виділяється з точки зору структурно-синтаксичної та функціонально-інформативної значущості й підлягає подальшому членуванню на актуальні та віртуальні номінативні одиниці: однослівні та складені терміни, номінації

загальнонаукового /або загальнотехнічного/ та конкретно-наукового характеру.

3. Оптимальним засобом формалізованого опису типових категоріально-сміслових відношень, що виникають між номінативно значущими компонентами ФНК, є комунікативно-сміслові моделі та побудовані на їх основі комунікативно-сміслові термінологічні поля, які відображають картину функціональної взаємодії номінативних одиниць, що належать різним категоріально-смісловим та функціонально-семантичним парадигмам.

4. Терміни виконують у висловлюванні, крім номінативної, й комунікативні функції, згідно з якими виділяються інтродуктивний, класифікуючо-характеризуючий, дефінітивний та повторно-ототожнювальний типи номінації. Кожний з них оформляється у тексті за допомогою визначених лексико-граматичних структур, узагальнення яких дозволило виділити різновиди основних функціональних типів /акцентований та неакцентований, автономний, супровідний та сумісний/.

5. Сучасна науково-технічна термінологія прокатного виробництва пройшла довгий і своєрідний шлях розвитку, наслідком якого є існування у межах одної спеціальної мови двох численних термінологічних підсистем: виробничо-технічної та науково-теоретичної, які відрізняються за часом та джерелами формування, переліком екстралінгвістичних факторів, що зумовляють динаміку обох систем.

6. Специфіка термінологічної номінації у мові прокатного виробництва виявляється у перевазі в кожній з підсистем одних способів номінації над іншими, їхнім тяжінням до певних категоріально-поняттєвих зон, у виробленні спеціалізованих словотворчих моделей для оформлення понять одного категоріального типу. Остання

риса має універсальний характер й притаманна термінологічним системам споріднених мов.

7. Головним мовним механізмом, за допомогою якого відбувається вибір оптимальних засобів термінологічної номінації, є варіантність, що виявляється на рівні синтагматики у явищі субституції, а на рівні парадигматики – у існуванні варіантних рядів, доля яких зумовлена внутрішньомовними та зовнішніми факторами й відбиває процеси стихійної уніфікації термінології мови спеціального спілкування у її функціонуванні та розвитку.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що запропоновані в роботі критерії визначення функціонально-семантичних та структурних одиниць номінації у спеціальному тексті, методика формалізованого опису категоріально-сміслових відношень номінативних одиниць у складі висловлювання та концепція функціональних типів номінації відкривають нові перспективи для функціональних досліджень спеціальної лексики, становлять певний внесок у розвиток функціональної лексикології та термінознавства, сприяють подальшому поглибленню теорії спеціальної номінації, розробці функціонально-комунікативної теорії слова. Проведене дослідження дозволяє показати відомі факти у новому ракурсі, підтверджує цінність системно-функціонального підходу до мовних явищ.

Практичне значення дослідження забезпечується одержаними результатами: основні положення та висновки можуть бути використані у розробці прикладних аспектів функціональної лексикології, теорії спеціальної номінації, для читання спецкурсів та спецсемінарів з лексикології, стилістики, термінознавства, теорії номінації; у процесі навчання мові спеціальності студентів-іноземців; для розробки лексикографічних видань.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювались на щорічних звітних конференціях викладачів Дніпропетровського університету /1988-1996 рр./, на наукових конференціях у м. Києві /1984, 1991/, Івано-Франківську /1993/, Чернівцях /1992/, Ялті /1994, 1995, 1996/, Донецьку /1994/, Москві /1988, 1989, 1991/, Орджонікідзе /1983/, Уфі /1985/, Гродно /1986, 1989/, Самарканді /1987/, Омську /1988/, Вологді /1988/, Дніпропетровську /1988, 1995, 1996/, Кривому Розі /1995/, Свердловську /1987, 1990/, Кировограді /1987/, Краснодарі /1989/.

Матеріали й висновки дослідження обговорювались на засіданнях кафедри російської мови Дніпропетровського державного університету, використовувались у спецкурсах та спецсемінарах, що читалися на філологічному факультеті Дніпропетровського держуніверситету, в дипломних роботах та кандидатських дисертаціях, написаних під керівництвом автора.

З теми дисертації опубліковано 50 праць загальним обсягом близько 36 друкованих аркушів.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ

Структура дисертації визначається матеріалом дослідження, його метою та завданнями. Робота /396 стор., основний текст - 357 стор./ складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, бібліографічного списку /392 назви/, списку джерел фактичного матеріалу /понад 100 назв/. Кожний розділ завершується висновками. У текстів роботи наявні 5 таблиць та 7 схем.

У В с т у п і обґрунтовується вибір теми, її актуальність, формулюються мета й завдання дослідження, наукова новизна, теоретичне та практичне значення, матеріал і методи дослідження, положення, які виносяться на захист.

II

У першому розділі дисертації "Головні підходи до розуміння номінації в спеціальному тексті" розглядається поняття спеціальної номінації та номінативної одиниці у світлі системно-функціонального підходу до лексико-номінативного рівня спеціального тексту; надається характеристика мови прокатного виробництва як сфери спеціальної комунікації й визначаються головні етапи її формування; обґрунтовуються критерії виділення одиниць термінологічної та нетермінологічної номінації та їх структурних типів.

У реферованій роботі термін номінація, який набув у лінгвістиці поряд з процесуальним ще й результативного значення, вживається головним чином у другому значенні - для позначення мовних одиниць, що виникли внаслідок процесу йменування.

Відображуване у дисертації уявлення щодо номінації у сфері спеціальної комунікації сформувалось у межах системно-функціонального підходу, який передбачає, по-перше, визначення елементів, що підлягають розгляду, як сукупності одиниць, пов'язаних певними взаємовідношеннями; виявлення та опис цих зв'язків, а по-друге, дослідження визначених одиниць у реальному функціонуванні, в актах мовленнєвої діяльності, перш за все під кутом зору використання їх для побудови висловлювання. В цілому слід відзначити, що у дисертаційному дослідженні реалізовані різні аспекти розуміння функціонального, які існують у науковій літературі: функціональне як припідставлення функціональному різновиду мови - мові спеціального спілкування; синтагматичне розуміння функціонального, що міститься у трактуванні останнього як відношення між номінативними елементами висловлювання; парадигматичне розуміння функціонального як вияву лінгвістичних одиниць в ряду інших; синтаксичне розуміння функціонального як ролі, функції номінативної одиниці у реченні. У межах

функціонального підходу у дисертації наявні й частотно-кількісні показники функціонування лексико-номінативних одиниць у спеціальному тексті.

Відповідно до зазначеного підходу досліджуваними одиницями у роботі є одиниці лексико-номінативного рівня мови, а середовищем їхнього функціонування – текст, що репрезентує функціональний різновид мови, у межах якого вони вступають у певні взаємовідношення й зв'язки, зумовлені як концептуальними /логіко-понятійними/, так і комунікативно-інформативними факторами побудови тексту.

Умови й особливості формування та функціонування певного різновиду спеціальної мови закономірно визначаються сферою спеціального спілкування. Так, для мови прокатного виробництва, як і для інших мов, що обслуговують інформаційний простір різних галузей промисловості, суттєве значення має внутрішньостильова диференціація текстів, які її репрезентують, на науково-теоретичні та виробничо-технічні, обумовлена історичним розвитком науки та виробництва та їх співвідношенням у межах головних галузей легкої та важкої промисловості. Об'єктивність розподілу досліджуваних текстів на виробничо-технічні та науково-теоретичні та безсумнівне передування за часом виникнення перших виявляється під час опису історії розвитку термінологічної системи мови прокатного виробництва і підтверджується дослідженням лексико-номінативної та граматичної структури спеціальних текстів на синхронному зрізі. Номінативний простір мови прокатного виробництва формується разом з розвитком відповідної галузі важкої промисловості та науково-технічних знань про обробку металів тиском, що дозволяє /з певною мірою умовності/ говорити про три основні періоди у формуванні ядерної частини номінативної системи досліджуваної мови – термінології.

Виділяючи номінативні одиниці спеціального тексту, ми вихо-

дили з положення про те, що номінативну функцію можуть виконувати лише ті значущі одиниці мови, які співвідносяться з поняттям /Я.Кухарж, М.Докуліл, О.С.Кубрякова та ін./ Сучасна теорія номінації розглядає як номінативні одиниці не лише слова та словосполучення, а й речення. У зв'язку з цим слід зазначити, що до нашої уваги залучаються перш за все одиниці елементарної номінації /Н.Д.Арутюнова, В.Г.Гак та ін./, в той час як речення розглядається тільки як середовище функціонування останніх.

Необхідність визначення одиниць спеціального тексту, які можуть бути кваліфіковані як номінативні, з одного боку, та проведення функціонально-семантичної стратифікації усього лексичного складу – з іншого, передбачені завданнями дослідження, визначили доцільність об'єднання одиниць лексичної /вихідної, базової/ та номінативної /похідної від лексичної/ систем у межах загального лексико-номінативного рівня. Такий підхід дозволяє виділити у лексико-номінативному складі спеціальних текстів одиниці двох основних прошарків: термінологічні та нетермінологічні.

Визначаючи коло термінологічних одиниць, ми виходимо з двох основних положень. По-перше, ми вважаємо, що термінологічному статусу у широкому значенні цього слова /"пов'язаний з системою спеціальних понять"/ відповідають одиниці трьох номінативних класів: а/ власне терміни – нормативні назви спеціальних об'єктів науки, техніки, виробництва /прокатний стан, прокат, ролганг, калибрюка, теорія прокатки, пластическая деформация, угол захвата/; б/ професіоналізми – одиниці професійного мовлення, що не мають статусу офіційних назв /усы, закаты, подина, скворечник, мартен, пескоструйка/; в/ номенклатурні знаки, що позначають класи денотатів спеціальної сфери й мають у своїй структурі, на відміну від власне термінів, літерно-цифрові компоненти /сталь Мк-10, плоскоклиновы вальцы ПМ-1400-28/.

По-друге, оптимальними засобами термінологічної номінації в нашому дослідженні вважаються іменники та похідні від них складені найменування. З урахуванням цього в роботі розмежовуються поняття власне термінології як сукупності найменувань спеціальних об'єктів та термінологізованої лексики, яка відрізняється від термінології наявністю у її складі прикметників і дієслів, що не мають самостійного термінологічного значення, але набувають спеціалізованості, виконуючи функцію терміноелемента /прокатный, штамповочный, обжимной, ковкий/ або мовленнєвої трансформації термінів-іменників /штамповать, прокатывать, ковать, деформировать, калибровать/.

Термінологізована лексика разом з трьома визначеними класами номінативних одиниць утворює термінологічну частину лексико-номінативного складу спеціальних текстів, яка в цілому може бути охарактеризована як концептуальне ядро всієї номінативної системи цих текстів.

До другої, нетермінологічної частини лексико-номінативного складу спеціальних текстів належать: а/ загальнонаукова лексика, що сформована словами усіх повнозначних частин мови й функціонує у багатьох сферах спеціальної комунікації; б/ загальнотехнічна лексика, що охоплює іменники, прикметники, дієслова та прислівники, семантика яких, на відміну від загальнонаукових слів, більш пов'язана з виробничо-технічною діяльністю людей, тому ця лексика здебільшого зустрічається у текстах виробничо-технічної тематики; в/ загальноживана лексика /головним чином будівельна за своїм призначенням у формуванні висловлювань/. Загальноживана лексика у тому розумінні, як ми її уявляємо, бралася до уваги лише при проведенні статистичних вимірів, головний же інтерес для дослідження становили одиниці двох перших груп.

Критеріями виділення нетермінологічних лексем серед інших служить їхній зв'язок із загальнонауковими та загальнотехнічними поняттями, що не мають прямого відношення до системи вузькодисциплінарних знань; широта та невизначеність їхньої семантики; відсутність спеціальних дефініцій до цих слів як у загальномовних, так і у термінологічних словниках, а також широке застосування слів цього прошарку як складових компонентів для утворення численних вузькогалузевих термінів.

Утворюючи у текстах лексичний фон для функціонування термінів, нейтральну словесну основу будь-якого спеціального тексту, необхідну для зв'язку спеціальних понять, вираження відношень між ними, опису експериментів, оцінки точок зору тощо, загальнонаукові слова входять до лексичного складу текстів наукового та виробничо-технічного профілю /в останніх поряд із загальнонауковими широко вживаються й загальнотехнічні слова/, а також до номінативної системи таких текстів, яка, як бачимо, за видами номінативних одиниць значно ширша за строго офіційну термінологію відповідної сфери спеціальної комунікації.

Для позначення двох визначених різновидів номінації: термінологічного та нетермінологічного, які охоплюють сукупність усіх номінативних одиниць досліджуваних текстів, далі у реферованій роботі вживається поняття спеціальної номінації.

Інвентаризація та опис найбільш поширених одиниць спеціальної номінації неможливі без встановлення надійних критеріїв вищелювання номінативних одиниць у синтагматичних ланцюгах, що утворюють речення. Це потребує, по-перше, обґрунтування поняття про функціональну номінативну конструкцію /ФНК/ як вихідну операціональну одиницю номінативної системи, а по-друге, – розв'язання цілої низки питань стосовно розрізнення складеного найменування .. вільного словосполучення, складеного терміна й сполучення термінів тощо.

Включення цілісної номінативної одиниці, якій притаманні ознаки самостійності та відтворюваності, у контекстуально та синтаксично обумовлену синтагматичну низку сприяє утворенню певного типу вільних словосполучень, які набули у нашому дослідженні назви функціональної номінативної конструкції /ФНК/. ФНК визначається як багатокomпонентне субстантивно-атрибутивне утворення непередикативного характеру, що відтворює реалізацію змістовного інваріанта номінативної одиниці у певній комунікативній ситуації й виникає внаслідок комунікативно-змістовної співвіднесеності номінативних одиниць у мовленні.

ФНК визначається також як операціональна одиниця синтагматичного членування речення, що є вихідною для подальшого членування з метою послідовного виділення складових компонентів: окремих повнозначних слів або ж фразеологічно зв'язаних сполучень слів - на лексико-граматичному рівні; самостійних одиниць нетермінологічної номінації - на номінативно-дериватологічному рівні та термінологічних одиниць - на функціонально-номінативному рівні. В результаті тривіневого членування ФНК на номінативно значущі складники одержані такі одиниці віртуальної та актуальної номінації: прості й складені терміни; терміносполучення, прості й складені номінації загальнонаукового або ж загальнотехнічного характеру.

Зазначимо, що в цілому ФНК як різновид вільних словосполучень належать до одиниць актуальної номінації й від інших структурних типів відрізняються тим, що можуть виражати не одне, а декілька понять, включати до свого складу декілька віртуальних номінативних одиниць. З точки зору функціонально-семантичних особливостей ФНК відрізняються тим, що лише вони можуть бути носіями конкретно-наукового змісту, який виникає внаслідок об'єднання у межах ФНК термінів та загальнонаукових або ж загальноживаних

лексем /невысокая устойчивость переохлажденного аустенита, улучшение качества проката, сущность процесса горячей объемной штамповки, конструирование мощных прокатных станов/.

Для розмежування складених найменувань і вільних словосполучень, що можуть входити у речення як у складі ФНК, так і безпосередньо, у науковій літературі застосовується критерій семантичної цілісності й відтворюваності /Б.М.Головін, О.С.Снітко/. Згідно з останнім, складене найменування являє собою сталу, регулярно відтворювану одиницю номінації, яка граматично виражена субстантивним словосполученням й має цілісний, але лексично подільний зміст. Як і слово, складене найменування – це готова номінативна одиниця, що існує як соціально закріплений засіб вираження певного поняття й належить до віртуальних знаків номінації. На відміну від нього, вільне словосполучення виконує актуальну номінацію й безпосередньо твориться у мовленні внаслідок реалізації абстрактної мовної моделі на потребу акту комунікації.

Більшість складених найменувань у спеціальних текстах становлять терміни, що, крім зазначених ознак, мають ще й самостійну дефініцію, зафіксовану у термінологічних словниках або ж спеціальних текстах навчального профілю /доменная печь, точечные дефекты, текстура металла, предел текучести, закалка с полиморфным превращением/. Словосполучення загальнонаукового та загальнотехнічного значення характеризуються різною мірою усталеності й тому можуть належати як до складених найменувань або сталих словосполучень, так і до вільних словосполучень. До категорії вільних словосполучень належать й сполучення термінів /плавка стали, прокатка заготовки, прессование прутков/, які відрізняються від складених термінів тим, що вони творяться, а не відтворюються у процесі текстопородження, а також тим, що компоненти цих сполучень являють

собою самостійні терміни, кожен з яких має свою вузькогалузеву дефініцію.

У другому розділі роботи "Парадигматичний і синтагматичний потенціал лексико-номінативних одиниць спеціального тексту" подається парадигматична та синтагматична характеристика досліджуваних одиниць спеціальної номінації.

За частотно-кількісними показниками, наведеними у дослідженні, основою лексико-номінативного складу спеціальних текстів є термінологія, що становить понад 50% від усіх повнозначних слововживань. За своїм функціональним походженням терміни прокатного виробництва розподіляються на власні /терміни прокатки і обробки металів тиском/ й залучені /терміни суміжних галузей металургії, інших галузей важкої промисловості, загальнотехнічні та терміни інших наук, насамперед математики, хімії, фізики тощо/.

За співвіднесеністю з певним типом спеціального поняття у досліджуваній термінології переважають денотативні /предметні/ та денотативно-сигніфікативні терміни, які становлять близько 60% найуживаніших лексем концептуально-ядерної частини лексики досліджуваних текстів. У цей відсоток входять терміни з чітко визначеним "виробничим" характером: валок /у складі терміна прокатний валок/, прокатка, профіль /в значенні "металовироб, одержаний прокаткою"/, стан /прокатний стан/, заготовка, клеть, металл, печь, пресс, сталь, правка тощо. За частотністю вживання такі терміни надають текстам яскраво визначеного виробничо-технічного забарвлення й можуть правити за своєрідні показники функціонально-стильової належності текстів.

Виробничо-технічні тексти відрізняються від науково-теоретичних також наявністю у них професіоналізмів та номенклатурних знаків. Серед професіоналізмів, залучених до письмової практики,

переважають найменування реалій металургійного виробництва, насамперед дефектів заготовок й готових виробів /гармошка, соловьи, мост, закат, елочка/, обладнання й приміщень /ковш с "рогачом", вбка, земледелка/, сировини й матеріалів /"коксік орешек", нестарекция сталь/ тощо. Те, що професіоналізми найчастіше з'являються у текстах виробничо-технічної тематики, де вони можуть використовуватися у функції єдиного найменування поняття /у разі відсутності офіційного терміна/ або ж у функції семантизації важкого для вимови й не дуже зрозумілого терміна, пояснюється, на наш погляд, перш за все бажанням автора зробити спеціальний текст більш доступним для свого потенційного читача – виробничника, на професійну комунікацію якого суттєво впливає колективно створений лексикон усного професійного мовлення, що традиційно зберігається серед робітників виробництва /Е.О.Натансон/. Й навпаки, майже повна відсутність професіоналізмів у науково-теоретичних текстах пов'язана з тим, що професійне мовлення вчених-теоретиків значною мірою орієнтоване на наукову термінологію в її нормативному варіанті. У разі ж відсутності найменування для будь-якого поняття або реалії науковці скоріше створять термінологічну одиницю, ніж застосують у письмовій практиці розмовно-професійне позначення.

Частотність у текстах номенклатурних знаків у цілому зумовлюється змістом самих текстів, їхньою тематичною спрямованістю: вони з'являються там, де йдеться про виробництво, обробку та використання обладнання, продукцію прокатних цехів тощо й можуть складати близько 18% від усіх повнозначних слововживань у виборці на 1000 слів. З іншого боку, в науково-теоретичних текстах номенклатурні знаки одиничні й з'являються лише у зв'язку з описом експериментальних досліджень, які проводилися з певними матеріалами /наприклад, марками сталі/ на якомусь певному устаткуванні.

Нетермінологічна лексика /загальнонаукова та загальнотехнічна/, що охоплює слова всіх повнозначних частин мови, складає у лексико-номінативному просторі досліджуваних текстів близько 49%. Цей показник може змінюватися залежно від того, чи будуть зараховуватися як загальнонаукові слова таких частин мови, як займенник та числівник, або ж вони будуть кваліфікуватися як загальнонавчальні. В останньому разі відсоток нетермінологічної лексики знижується майже до ЗІ. Ми виходимо з того, що займенники й числівники за функціонально-статистичними показниками належать до загальнонаукової лексики, але в подальшому у реферованій роботі вони не розглядаються, тому об'єктом парадигматичної характеристики нетермінологічної лексики є лише слова чотирьох частин мови: іменники, прикметники, дієслова та прислівники. Ці останні перш за все поділяються, згідно з прийнятою в роботі концепцією, на загальнонаукові та загальнотехнічні.

Вирішальним фактором у віднесенні лексичної одиниці до того чи іншого шару була у цьому разі її вживаність у тексті певної тематичної спрямованості /теоретичної або виробничої/, функціонально-семантичне забарвлення всієї номінативної одиниці або ФНК, із складу яких вилучено лексему. Зазначимо, що цей розподіл /особливо щодо дієслів, прикметників та прислівників/ носить досить умовний характер, бо одна й та ж лексична одиниця може функціонувати у лексико-номінативному складі як науково-теоретичних, так і виробничо-технічних текстів.

Із значною мірою умовності окреслені у роботі й лексико-тематичні парадигми, на які далі розподіляється загальнонаукова і загальнотехнічна лексика, що знову ж таки пов'язано з можливістю кваліфікувати одні й ті самі слова як одиниці декількох парадигм. Та незважаючи на деякі можливі, через зазначені причини,

хиби, здійснене у роботі лексико-семантичне групування двох різновидів нетермінологічних одиниць дає наочне уявлення про різницю в наборі та семантиці парадигм загальнонаукової та загальнотехнічної лексики проаналізованих текстів. Так, до загальнонаукової лексики належать іменники із значенням "підхід до теми" /вопрос, задача, точка зрення, интерес, положение, проблема тощо/, "отримання знання шляхом дослідження, експерименту" /наблюдение, анализ, данные, изыскание, разработка, исследование, рассмотрение, эксперимент тощо/; "обговорення отриманих результатів, перевірка, оцінка" /достоверность, возможность, достижение, значимость, критерии, преимущество, усовершенствование тощо/, "фіксація, систематизація та розповсюдження одержаних результатів" /внедрение, назначение, классификация, вид, тип, опыт, практика тощо/. Загальнотехнічні іменники формують номінативні парадигми із загальним значенням кількісної характеристики /доля, пара, партия, тонна, килограмм/; величини, параметра /предел, степень, частота, высота, объем, размер/; часу /время, пауза, минута, окончание, конец, темп/; структури, складу /обойма, сторона, элемент, часть, группа/ місцеположення /середина, место, поверхность/; фізичної дії /разгружение, нагружение, разматывание, разрез, ломка, перегиб, поворачивание, удаление/ тощо.

Загальнонаукові дієслова утворюють парадигми зі значенням комунікативної й інтелектуальної діяльності автора /классифицировать, называть, обозначать, рассматривать, считать, объяснять/; властивості, якісної характеристики предмета мовлення /состоят из, служит чем-л., выступать в качестве чего-л., играть роль чего-л./ тощо. До загальнотехнічних належать дієслова, що мають значення активного впливу на об'єкт, та лексеми, які описують умови відбування процесу, його зміни тощо.

Найменшим ступенем виразності щодо поділу на загальнонаукові та загальнотехнічні відзначаються прикметники та прислівники. Можна лише зазначити, що за функціонально-статистичними показниками до загальнотехнічних переважно тяжіють обставинні прислівники, які характеризують дію за місцеположенням об'єкта, на який вона спрямована /поперек, плашмя, вверх, вниз, наружу, сбоку, сверху/. Й прикметники, що своїм значенням сигналізують про належність означуваної ознаки виробничо-технічному об'єкту /механический, промышленный, экспериментальный, индустриальный/. Як загальнонаукові визначаються прикметники та прислівники /здебільшого означальні/, що вживаються у всіх різновидах спеціальних текстів /основной, главный, новый, современный, прогрессивный, эффективный; вполне, значительно, мало, полностью, частично, эффективно, многократно, успешно/.

Дослідження синтагматичного потенціалу лексико-номінативних одиниць спеціальних текстів було зосереджено на виявленні синтагматичних зв'язків іменників, що повністю відповідає прийнятому у реферованій роботі розумінню номінативної одиниці та співвідношенню номінативних одиниць тексту з лексичними.

Особливості функціонування у текстах нетермінологічних іменників полягають перш за все у тісному зв'язку їх з одиницями, які не мають самостійної номінативної значущості й можуть вживатися лише у складі усталених словосполучень загальнонаукового /современные требования, основные причины, глубокие исследования, результаты исследования, суть проблемы/ або загальнотехнічного /особые режимы, технологическое назначение, технические характеристики/ забарвлення.

За функціональнов значущістю, тобто спроможністю нетермінологічної лексики формувати різні за ступенем специфічності зна-

чення ФНК, виділяються три класи іменників: а/ монофункціональні слова, які можуть бути основою лише якогось одного функціонально-семантичного різновиду ФНК: нетермінологічного /слова типу внимание, выводы, интерес, тенденция тощо - у ФНК значительное /особое, главное/ внимание, следующие выводы, наибольший интерес тощо/; термінологічного /машина, теория, аппарат, агрегат - у ФНК семивалковая машина, такт прокатки, теория обработки металлов давлением, агрегат травления/; конкретно-наукового /изготовление, измерение, уборка, прохождение тощо - у ФНК разделение профиля, уборка проката, снижение температуры полосы/; б/ біфункціональні слова, що можуть формувати ФНК двох певних різновидів: нетермінологічного й конкретно-наукового /исходное положение, основное положение й положение перемены профиля/, конкретно-наукового й термінологічного /длина бочки валков, высота калибра й рабочая длина образца, высота засыпки/; в/ поліфункціональні слова, які одночасно правлять за основу ФНК трьох типів: нетермінологічних /длительное время, исходный материал, ряд вопросов/, конкретно-наукових /время перестройки стана, материал прокатных валков, ряд валков/ й термінологічних /время истечения, керамические материалы, ряд напряжений/.

Лексичні одиниці, що формують склад монофункціонального та біфункціонального класів, становлять у загальному обсязі нетермінологічної лексики досліджених текстів відповідно 44 й 46%, тоді як поліфункціональні слова - лише 10%. Більшість нетермінологічних іменників є основою нестійких ФНК конкретно-наукового характеру /близько 70%/. Слід зазначити, що кількісно-статистичні показники, які характеризують реальне наповнення тих чи інших функціональних класів та їхніх різновидів, залежать від змісту й тематичної спрямованості спеціальних текстів і можуть визначати функціонально-стильову належність останніх.

Найбільший інтерес для вивчення лексико-номінативних одиниць спеціального тексту в динамічному аспекті становить виявлення комбінаторних можливостей номінативно значущих складників ФНК на комунікативно-смысловому рівні. Реалізація цього завдання сприятиме подальшому розвитку функціонально-відображувального підходу до вивчення номінативних одиниць взагалі, розбудові функціонально-комунікативної теорії слова, що є актуальним для сучасних функціональних досліджень /Ф.С.Бацевич/.

Втілення зазначеної мети виявило потребу в розробці оригінальної методики, за допомогою якої можна було б висвітлити й систематизовано відобразити типові категоріально-смыслові відношення, що виникають між лексико-номінативними одиницями у складі ФНК. Оптимальним засобом для розв'язання цього завдання виявився прийом моделювання, за допомогою якого досліджувались комбінаторні можливості одиниць спеціальної номінації, здатних формувати ФНК у текстах. Аналіз валентісних особливостей опорного й залежних компонентів ФНК та типів категоріально-смыслових відношень між ними дозволив виявити ФНК одного семантико-синтагматичного типу й узагальнити такі ФНК у межах комунікативно-смыслових синтагматичних моделей. Таким чином було виявлено 9 різновидів ФНК з опорними іменниками-ітермінами з узагальненою семантикою параметра /длина, высота, масса, множество, часть/, темпорального значення /начало, время, стадия, цикл/, з семантикою компонента чогось /состав, структура, поверхность, элемент/, умови /возможность, условие, необходимость/, оцінки тощо, які в свою чергу було зведено до II моделей. Наведемо як зразок фрагмент однієї з таких моделей /індексом "т" над смысловим компонентом позначається його належність до термінів/:

ПАРАМЕТР ←	РЕАЛІЯ ^Т	-	длина пресс-остатка, объем заготовки;
	ЛОКАТИВ ^Т	-	параметры очага деформации
	КОМПОНЕНТ	↔	РЕАЛІЯ ^Т - форма концов полосы, конфигурация донной части слитка;
	ДЕЙСТВИЕ ^Т	↔	РЕАЛІЯ ^Т - параметры волочения вольфрамовых прутков.

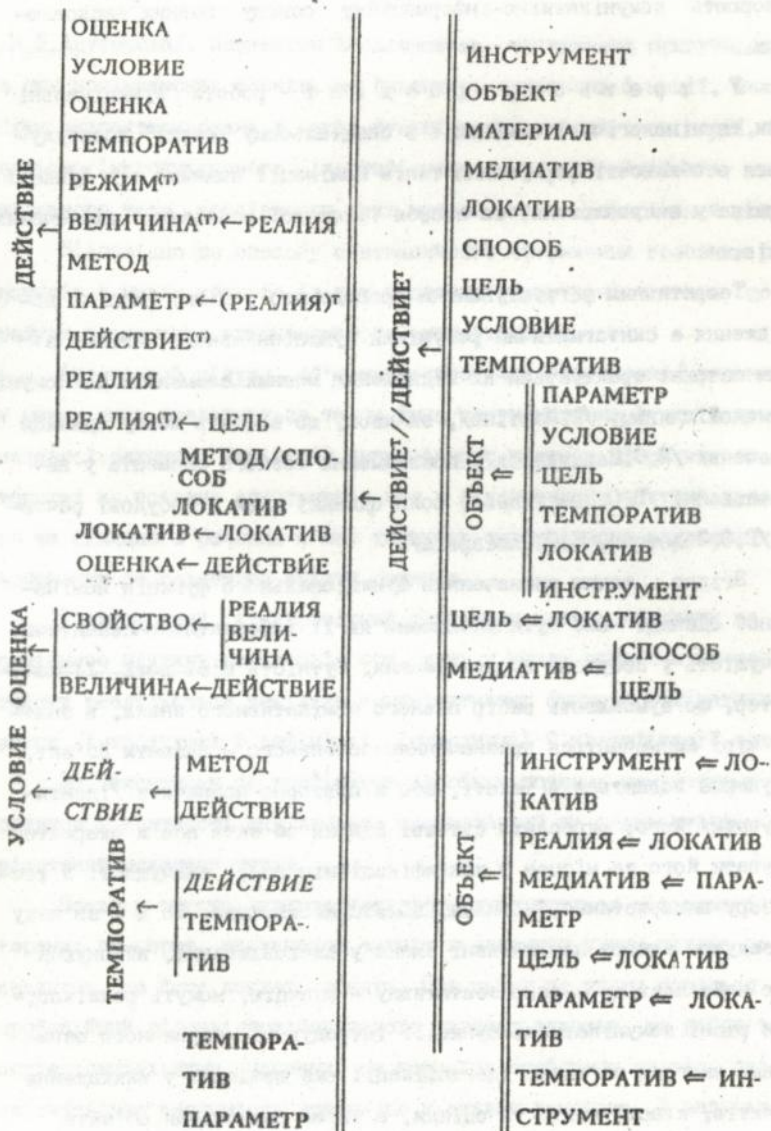
Виведені моделі розрізняються як за структурою, так і за типовими категоріально-смысловими відношеннями між номінативно значущими компонентами ФНК. Скажімо, для ФНК з опорними компонентами параметральної семантики типовою є сполучуваність опорного слова з номінативними компонентами із значенням обладнання, виробу, матеріалу, часу тощо; слова темпоральної семантики сполучаються у складі відповідних ФНК з процесуальними термінами, які в свою чергу приєднують до себе найменування реалій. Найбільшою розгалуженістю та різноманітністю сполучуваних компонентів відрізняються ФНК з опорними нетермінологічними іменниками процесуальної семантики.

Комбінаторика опорних термінів на комунікативно-смысловому рівні описувалася за трохи модифікованою методикою моделювання. У цьому разі кінцеву одиницю моделювання становило комунікативно-смыслове термінологічне поле /КСТП/ концептуальних термінів аналізованої сфери, що належать до однієї категоріально-смысловій парадигми /наприклад, процесів, предметів, властивостей тощо/. Таке поле утворюється як базовими термінами певної категоріально-смысловій парадигми, так і складеними термінами, терміносполученнями та конкретно-науковими ФНК, у складі яких похідні терміни фіксуються як опорні або залежні компоненти. КСТП сприймається як відбиток розвитку вихідних понять, засвоєння їх у комунікації. Аналіз семантичних відношень між опорними й залежними компонента-

ми КСТП дозволяє окреслити головні контури структурно-семантичного потенціалу базових термінів однієї категоріально-понятійної парадигми і втягнутих до Їхньої "семантичної орбіти" інших термінів та термінологічних номінативних одиниць й увявити КСТП у вигляді поширеної парадиматичної моделі, яка вміщує численні семантичні компоненти, що фіксують різноманітні ознаки предметів номінації, відбитих у суспільній свідомості.

У реферованій роботі були змодельовані та проаналізовані КСТП двох категоріально-понятійних парадигм: найменування процесів та найменування промислового продукту. Як свідчать дослідження, процесуальним термінам притаманна властивість керувати номінативними актантами із значенням інструмента або об'єкта дії, способа, місця, середовища, часу й умови дії. Для більш як двох-актних ФНК типовим є розміщення на першому ступені номінативного компонента із значенням об'єкта дії, після якого йдуть актанти зі значенням мети, параметра, інструмента тощо, граматично залежні від опорного слова. Для ФНК з опорними найменуваннями промислового продукту більш характерна сполучуваність з найменуваннями матеріала, способу та мети дії, параметра, оцінки тощо.

Модель КСТП може бути основою подальшого ідеографічного опису одиниць різних категоріально-смыслових парадигми у Їх функціональній взаємодії у межах певного тексту. Для прикладу наведемо схему КСТП процесуальних термінів /див. стор. 27/. Праворуч на схемі розташовані залежні від опорного терміна номінативні компоненти, які разом з ним є носіями концептуальної інформації не тільки ФНК, але й усього речення. Набір лівосторонніх актантів, які керують концептуальними термінами у межах ФНК, зовсім інший за своїми функціонально-семантичними характеристиками. Головним чином у цій частині зосереджені нетермінологічні компоненти, що

утворюють комунікативно-інформаційну основу певних висловлювань.

У третьому розділі роботи "Функціональні типи термінологічної номінації в спеціальному тексті" досліджуються особливості формування типів номінації залежно від функції терміна у висловлюванні та засоби текстової реалізації визначених типів.

Теоретичним обґрунтуванням проведеного у цьому розділі дослідження є синтагматичне розуміння функціонального, згідно з яким останнє трактується як відношення мовних елементів до комунікативної одиниці /А.Мартіне/, зв'язок, що вводить мовну одиницю у речення /Л.С.Бархударов/, призначення мовного елемента у висловлюванні /В.О.Звегінцев/, роль одиниці мови у побудові речення /Г.О.Золотова, Н.О.Сльсарєва/.

Згідно з таким визначенням функціонального функція номінативної одиниці може бути визначена як її інформативно-семантична значущість у побудові висловлювання. Сутність цієї ролі, її характер, що зумовлюють вибір певного номінативного знака, в значній мірі визначаються призначенням останнього – назвати об'єкт, що уперше подається в тексті, або ж повторно позначити /ідентифікувати/ його; окреслити суттєві ознаки об'єкта або ж охарактеризувати його за місцем у класифікаційнім ряду, значущості з точки зору використання, новизни, ефективності тощо. То ж у зв'язку із задумом автора номінативні знаки у висловлюванні, виконуючи свою найважливішу – репрезентативну – функцію, можуть реалізовувати різні комунікативні функції: інтродукції /первинного означення/ якогось об'єкта, ідентифікації вже введених у викладення об'єктів, класифікації та оцінки, а також визначення об'єкта серед інших шляхом розкриття його суттєвих властивостей та ознак

Н.Д.Арутюнова/. Контексти висловлювань, об'єднаних присутністю в них номінативних знаків, що виконують однотипні функції, можуть бути охарактеризовані в межах функціонального типу номінації, відповідно інтродуктивного, ідентифікуючого, класифікаційного, дефінітивного тощо, дослідженню яких присвячується реферований розділ.

Відповідно до способу синтаксичного оформлення головних різновидів в межах кожного із них виявлено структурні підтипи, що набули визначення автономного та супровідного.

Автономний підтип об'єднує самостійні /автономні/ речення, у межах яких реалізується та чи інша комунікативна функція номінативної одиниці. Номінація супровідного підтипу оформляється у текстах як вставна конструкція або ж відокремлена частина простого чи складного речення й має характер супровідного зауваження, пояснення до головного змісту речення.

І автономний, і супровідний різновиди можуть належати до сумісного підтипу номінації, при якому в межах одного міні-контексту реалізуються декілька комунікативних функцій номінативного знака /інтродукції й дефініції, інтродукції й класифікації тощо/

За лексичними та графічними засобами позначення номінативних одиниць у контексті виділяються акцентований та неакцентований різновиди основних типів.

Поява у тексті акцентованих форм зумовлюється кількома факторами: по-перше, настановою автора привернути увагу читача до важливих, на його погляд, понять. При цьому до уваги береться професійний рівень передбачуваного читача: адресат, що добре володіє спеціальними знаннями, не потребує особливих знаків, які свідчать про значимість введеного у виклад денотата, й навпаки, читач, який незадовільно володіє знаннями даної галузі, повинен бути правильно зорієнтований на сприйняття цих знань. По-друге,

вибір способу подання номінативної одиниці залежить і від того, чи буде позначений нею об'єкт предметом подальшого опису, чи ж він потрібен лише як засіб опису іншого об'єкта. Безумовно також, що вибір акцентованої або неакцентованої форми подання терміна в тексті зумовлюється й значущістю позначеного ним поняття в загальній системі знань відповідної галузі.

Аналіз засобів акцентування, яке має місце в ситуаціях інтродукції та ідентифікації, показує, що в межах науково-технічної комунікації найчастіше застосовуються прийоми привертання уваги читача, поширені в усіх різновидах писемної комунікації: зміна шрифту, написання терміна у лапках, дужках, введення терміна за допомогою словосполучення так называемый тощо. Але тут іноді знаходять місце й такі сторонні для спеціальних текстів прийоми, як мотивування внутрішньої форми терміна або ж етимологічний коментар.

Засоби акцентування найчастіше супроводжують інтродуктивну номінацію, метою якої є первинне подання якогось об'єкта у тексті, введення його у виклад, бо саме вони втілюють прагматичну настанову автора – привернути увагу читача до особливо важливих, на думку автора, реалій або понять. Акцентована інтродукція терміна в досліджуваних текстах може здійснюватися в межах дефінітивних та класифікаційних контекстів, а також засобами супровідної номінації, з яких найбільш поширеними є дієприкметникові звороти зі сполученням так называемый та підрядні речення з предикатами называть/называться.

Характерну особливість навчальних текстів виробничо-технічного профілю становить також поєднання інтродуктивної номінації акцентованого й неакцентованого типів з відсилкою до невербальних засобів /схем, малюнків, фотографій/ подання об'єкта.

Цільова спрямованість навчальних текстів – дати спеціальні знання – зумовляє переважне звернення авторів до предикатної номінації, за допомогою якої спеціальні об'єкти визначаються, характеризуються, класифікуються /Н.Д.Арутюнова/. Залежно від співвідношення номінативної одиниці з певними ознаками того чи іншого об'єкта й комунікативним завданням автора щодо цього об'єкта у дисертаційному дослідженні виділяються й описуються два різновиди предикатної номінації: класифікаційно-характеризуючий та дефінітивний. У свою чергу класифікаційно-характеризуюча номінація залежно від напрямку класифікації та поєднання її з функцією оцінки розподіляється на власне класифікаційну /таксономічну/, що визначає місце об'єкта в загальній ієрархії певної сукупності; непрямо класифікаційну, яка розрізняє об'єкти за довільною систематизацією понять по їх побічним ознакам; уточнюючо-класифікаційну, що відрізняється від попередньої формою текстової реалізації, та оцінно-класифікаційну, яка об'єднує функцію класифікації з оцінкою об'єкта з точки зору його новизни, значущості тощо.

До предикатної номінації дефінітивного типу належать усі випадки словесного визначення спеціальних понять, предметів, явищ тощо.

Незважаючи на різноманітність форм текстової реалізації визначених різновидів, ядро засобів предикатної номінації складають типізовані синтаксичні структури. Наприклад, для класифікаційної номінації це речення з предикатами класифіцирують/класифіцируются, розличають/различаются, делить/делиться, относится/относится тощо. Особливістю багатьох класифікаційних речень є присутність у них кількісно-іменного комплексу, до якого входять родові терміни у сполученні з кількісними конкретизаторами та словами разновидность, тип, способ, показатель тощо. Напр.:

"Лакокрасочные покрытия по составу можно разделить на три вида: масляные краски, лаки и эмалевые краски". Дефінітивні контексти найчастіше становлять собою речення-дефініції з предикатами называть/называться, представлять собой, характеризовать/характеризоваться, подразумевать/подразумеваться тощо. Напр.: "Неспособность металлов к пластическому деформированию называют хрупкостью"; "Шлаковая летка представляет собой медную охлажденную фурму".

У досліджуваних текстах поширені різні способи тлумачення спеціальних понять за допомогою номінації супровідного типу, при якій тлумачення може займати позицію пояснювального члена речення й вводитись у речення сполучником то есть, знаком "тире" або ж братися у дужки; в багатьох випадках супровідне тлумачення виражається дієприкметниковим зворотом або ж підрядним реченням. Напр.: "При нагреве металла ... происходит возврат - восстановление искаженной металлической решетки"; "Электролиз расплавленного хлорида производится в электролизерах, представляющих собой герметизированные ванны прямоугольной формы с шамотной футеровкой"; "Для металлов и сплавов основное значение имеет температурный коэффициент линейного расширения, который показывает, на какую часть увеличивается каждая единица тела при нагревании его на один градус".

Різні комунікативні завдання виконують у спеціальних текстах речення з дієсловом-зв'язкою являются й без нього, структура яких виявляється придатною для втілення предикатної номінації як класифікаційного /в усіх його різновидах/, так і дефінітивного типів. Напр.: "Дефектами поверхности являются закаты, плены, трещины"; "Высшей ступенью автоматизации является комплексная автоматизация"; "Надрезом является любое нарушение непрерывности металла".

Зазначимо, що у загальній структурі спеціального тексту дефінітивні й класифікаційні компоненти формують мікро- й макроконтексти з різним розміщенням класифікаційних речень і пов'язаних з ними речень-дефініцій. Особливу роль в організації макроконтестів відіграють оцінно-класифікаційні структури.

Ідентифікуюча номінація за формою подання номінативного знака може бути акцентованою й неакцентованою. В останньому випадку номінативні знаки, які перейменовують один і той же спеціальний об'єкт, виконують не лише функцію ідентифікації, але й функції текстоутворення, компресії тексту, усунення одноманітності викладу тощо.

Найбільш поширеними засобами акцентування при ідентифікуючій номінації є запис повторного найменування у дужках, введення його за допомогою сполучника или або ж за допомогою спеціального коментаря /часто называють, называемый на практике, известный также под названием того/. Напр.: "Цианированием /нитроцементацией/ называется процесс..."; "Пластическая, или остаточная, деформация..."; "Коэффициент пропорциональности, который иногда называют константой /или модулем/ прессования...".

Дослідження засобів і прийомів ідентифікуючої номінації дозволяє зробити припущення, що у спеціальних текстах має місце не лише процес перейменування, але й його результат – одночасне подання різних засобів номінації, що стосуються одного об'єкта. При цьому деякі із поданих найменувань далі не використовуються й не беруть участі в актах ототожнювання описуваних об'єктів. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що у сфері спеціальної комунікації суттєвою є не лише ідентифікація спеціального об'єкта, але й ідентифікація головних парадигматичних засобів номінації одного об'єкта. Ми вважаємо, що в основі такої презентації термі-

нів лежить прагнення авторів відбити існуючу варіантність найменувань. Використовуючи після подання існуючих варіантів один із них, автори спеціальних текстів, по-перше, з'ясовують свою позицію у термінологічному різнобої, по-друге, допомагають адресату орієнтуватися в науковій літературі, в якій застосовуються різні системи позначень для опису одного об'єкта. З огляду на це, нам здається доцільним розмежувати поняття субституції та ідентифікуючої номінації, з одного боку, і повторно-ідентифікуючої номінації - з другого. Перші терміни слід вживати на позначення контекстуальної заміни похідного номінативного знака іншими з метою ідентифікації описуваного об'єкта; а другий /повторно-ідентифікуюча номінація/ - на позначення випадків одночасного подання декількох номінативних засобів, що склалися у парадигматиці для найменування даного об'єкта, але не залучаються в дальшому викладі для субституції основного терміна.

Здатність термінів у межах одного речення виконувати декілька комунікативних функцій дозволяє говорити про сумісний різновид функціональних типів номінації. Найбільш типові для спеціальних текстів аналітичні форми об'єднання головних типів, що утворюють залежно від положення номінативного знака відносно класифікаційного та дефінітивного компонентів кільцеві, ланцюжкові та сполучені структури.

До кільцевих структур належать речення з дієсловом-зв'язков двоятся або ж без нього, предикатами использовать - используются, применять / применяются, относить / относится тощо, де термін, який виконує інтродуктивну або ідентифікуючу функцію, знаходиться між класифікаційним та дефінітивним компонентами. Напр.: "... рост температуры приводит ко второй стадии процесса - собирательной рекристаллизации, состоящей в росте вновь образовавшихся новых зерен".

У ланцюжкових структурах інтродукуючий або ідентифікуючий термін знаходиться на початку або в кінці ланцюжка, до якого входять дефінітивний і класифікаційний компоненти. Напр.: "Двустороннее прессование - наиболее распространенный способ, при котором давление прикладывается к верхнему и нижнему пуансону".

До сполучуваної номінації віднесені випадки паралельного тлумачення у межах одного речення кількох підпорядкованих понять, яке об'єднане з функціями класифікації та інтродукції номінативних знаків. Напр.: "По назначению бандажные станы делятся на черновые, подготавливающие бандажную заготовку к чистой прокатке, и чистовые, придают бандажу окончательные размеры".

Аналіз текстового матеріалу показує, що номінативні компоненти в тексті тісно пов'язані з його розгортанням. Реалізуючи конкретні комунікативні завдання, автори текстів вільно переходять від інтродуктивної номінації до предикатної, використовуючи всі головні типи та їхні різновиди і сполучаючи їх в контексті одного висловлювання, що, як нам здається, є типовим для писемної форми науково-технічної комунікації.

У четвертому розділі роботи "Динаміка системи термінів у мові прокатного виробництва" розглядається шляхи становлення й розвитку термінологічної системи досліджуваної мови у її основних тематичних групах, явище варіантності термінів у парадигматичному та синтагматичному аспектах; визначаються особливості термінологічної номінації у досліджуваній сфері.

У реферованому розділі зазначається, що опис динаміки термінологічної системи прокатного виробництва ґрунтується на об'єднанні діахронічного й синхронічного підходів з системно-функціональним. Головним питанням при динамічному підході до вивчення термінології в діахронії є встановлення закономірностей у форму-

ванні системи спеціальних понять та мовних засобів вираження їх /Л.О.Шкатова/. Рішення цього питання здійснюється у процесі розгляду досліджуваного номінативного простору як динамічної, еволюційної системи з початку її зародження до наших днів.

Застосування системних методів вивчення лексики, розроблених в працях Ф.П.Філіна, М.М.Покровського, Е.В.Кузнецової, Т.Л.Кандедакі, В.В.Левицького та ін., дозволило розробити тематичне групування аналізованого матеріала, яке ґрунтується на основі предметно-логічної класифікації категорій понять, що утворюють концептуальну основу досліджуваної сфери спеціальної комунікації. У роботі визначається, що сукупність виробничо-технічних та науково-теоретичних понять галузі прокатного виробництва поділяється на такі основні групи: 1/ поняття, пов'язані з уявою про обладнання, устаткування прокатних цехів; 2/ поняття про вихідний матеріал та кінцевий продукт прокатних цехів; 3/ поняття про дефекти прокатних виробів; 4/ поняття про технологічні процеси та операції прокатного виробництва; 5/ поняття теорії калібрування; 6/ поняття теорії прокатки. В свою чергу, головні групи поділяються на менші підсистеми й мікросистеми, які ґрунтуються на ієрархії родових та логіко-класифікаційних зв'язків між поняттями. Структура парадигматичного групування термінів адекватно відтворює структуру організації спеціальних понять і містить у собі парадигми термінів, що називають предмети обладнання прокатних цехів; готову продукцію; технологічні процеси й операції тощо.

Змістом перших трьох параграфів реферованого розділу є аналіз термінів визначених тематичних груп, спрямований на виявлення номінативних знаків, що позначають те чи інше поняття; дослідження джерела первинної фіксації та подальшої долі певних термінів; характеристику засобів творення термінів тощо.

Діахронічний підхід до розгляду кожної парадигми дозволив:

1/ прийти до висновку, що головним лексико-семантичним осередком, у межах якого відбувається вибір й утвердження того чи іншого терміна, є варіантний ряд. Останній утворюється сукупністю усіх номінативних знаків, що позначають певне поняття й виявляються як на осі синхронії, так і на осі діахронії; 2/ встановити послідовність у виникненні й розвитку ієрархічних відношень головних категорій у системі спеціальних понять прокатного виробництва, відповідно до якої формувалася і розвивалася система термінологічних одиниць; 3/ зазначити, що сучасна науково-технічна термінологія, що функціонує у складі мови прокатного виробництва, пройшла довгий і своєрідний шлях розвитку, внаслідок якого у межах однієї спеціальної мови сформувалися дві номінативні підсистеми: виробничо-технічна, що репрезентує поняття про конкретні реалії виробництва /устаткування, сировину, готову продукцію тощо/, технологічні процеси та операції, і науково-теоретична, що акумулює науково-теоретичні знання про предмет виробництва.

Обидві визначені підсистеми характеризуються певними історично зумовленими закономірностями у їх формувчнні та розвитку, а саме:

- основи виробничо-технічного шару термінології прокатного виробництва закладаються ще у допромисловий період розвитку прокатки, тоді як основи науки про обробку металів тиском зароджуються значно пізніше - лише у другій половині ХІХ - на початку ХХ століття. Відповідно формується і шар науково-теоретичних термінів прокатного виробництва;

- головними джерелами формування, а надалі й поповнення виробничо-технічної термінології у різні періоди її розвитку є за-

гальноновживана і професійно-розмовна лексика російської мови, загальнотехнічна термінологія та безпосередні запозичення із термінологій прокатного виробництва західноєвропейських мов. Відсоток цих складників різний у кожній тематичній групі /ТГ/, більше того, вони відрізняються й за своїм вживанням у різні періоди. Так, загальноновживані слова і професіоналізми активно термінологізувалися у початковий період для позначення інструментів, устаткування, дефектів /скамейка, крошка, гребень тощо/. Сучасний етап характеризується послабленням зв'язку терміносистеми з цими джерелами. Це пр'євляється в тому, що більша частина термінів – семантичних дериватів втрачена системою.

В ТГ "Обладнання" широко функціонують загальнотехнічні терміни /агрегат, двигатель, станок тощо/, що розпочинають у відповідних мікросистемах ТГ численні ряди класифікаційних термінів, утворених син.аксичним способом. У свою чергу номінативне ядро ТГ "Процеси й операції" становлять міжгалузеві терміни сортировка, правка, зачистка, закалка, вырубка тощо, які разом із вузькогалузевим терміном прокатка також є базою для створення полілексемних термінів цієї групи.

На відміну від термінології виробництва, в номінаціях науково-технічної сфери з самого початку її існування переважав залучена термінологія: фізики /тензор, сила, скорость/, механіки /трение, работа, мощность/, математики /логарифм, радиус/ тощо. Концептуальні науково-теоретичні поняття широко визначаються складеними термінами, що утворюються на основі загальнонаукових слів /система, метод, теория, анализ/, та майже ніколи не термінуються за допомогою загальноновживаних слів і професіоналізмів.

- Динаміка обох систем значною мірою зумовлюється екстралінгвістичними факторами, але склад цих чинників для кожної під-

системи різний. Так, для розвитку виробничо-технічної термінології, визначальним є перш за все розвиток самого виробництва /технічне обладнання та переобладнання прокатних цехів, удосконалювання технологічних процесів шляхом механізації та автоматизації, виникнення нових технологій, що забезпечують одержання нових видів металовиробів тощо/. Зміни ж у підсистемі науково-теоретичних термінів зумовлюються насамперед розвитком наукових шкіл і напрямів, наукових знань тощо.

Становлення оптимального засобу номінації як науково-теоретичних, так і виробничо-технічних понять здійснюється у межах варіантних рядів, склад яких формується протягом різних періодів різними за походженням та структурою номінативними знаками. У розвитку рядів відбувається процес стихійної уніфікації термінологічних позначень, коли внаслідок втрачення одних термінів, переосмислювання інших, диференціації значень третіх у вживанні залишається певна номінативна одиниця, що є найбільш оптимальною для позначення об'єкта.

Варіантні засоби вираження одного спеціального поняття виникають не тільки у ранні етапи формування терміносистем, коли варіантність є безумовно позитивним явищем, яке певною мірою регламентує становлення терміна в його лінгвістичному статусі /Л.Л.Кутіна/, але й у сучасних високорозвинених терміносистемах.

Серед широкого кола питань, пов'язаних із термінологічною варіантністю, найбільш суттєвим є питання про типи варіантів термінологічних одиниць /Лейчик В.М., Толікіна В.М., Крижановська А.В. та ін./. У четвертому параграфі реферованого розділу зроблена спроба класифікації існуючих варіантів на основі принципу ідентичності/неідентичності смислового інваріанта /К.Я.Авербух, В.М.Мігірін/, згідно з яким виділено два різновиди термінологічних варіантів: омореферентні та парореферентні варіанти.

Перший клас термінологічних варіантів характеризується розбіжністю знаків при збігові референтів і денотатів. До нього належать фонетичні /блум – блумс – блум – блумс, слаб – сляб/, морфологічні /загибка – загиб, буксование – пробуксовка/, структурні /радиационный пирометр – РАПИР, петлеобразователь – петлевик/ та лексичні /пайлер – укладчик, полуфабрикат – полупродукт/ варіанти. Останні несуть також додаткове інформаційне навантаження щодо джерела походження, сфери вживання, ступеня застарілості.

Варіантність знаків другого класу /парореферентних/ зумовлюється розбіжністю /варіативністю/ референтів, яка в свою чергу виникає внаслідок позначення денотата за ознаками, що характеризують його з різних боків /область – пояс – очаг деформації, длина очага деформации – длина дуги захвата/.

Варіанти обох класів однаково беруть участь у процесах субституції термінів у спеціальних текстах, де остання має поширене і різноманітне за засобами виявлення. Найчастіше в досліджуваних текстах використовуються синтагматичні субститути первинних термінів: графічні та абrevіатурні скорочення /токи високої частоти – т.в.ч.; коэффициент использования полезного объема – КИПО, подшипники жидкостного трения – ПЖТ/; скорочення, що виникають за рахунок структурної модифікації складеного терміна; символічні позначення /оксид железа – FeO; коэффициент внешнего трения – f /. Як особливість виробничо-технічної мови слід зазначити субституцію номенклатурного знака родовим терміном або ж парадигматичним аналогом /стан 350-стан; сплав X2Cr80 – ніхром/, а також родо-видову субституцію предметних термінів /металл – прокат – сталь – материал/.

У останьому, п'ятому параграфі розділа зазначається, що діахронічне дослідження терміносистеми прокатного виробництва дозволило виявити різноманітність і складне переплетення способів і

і засобів термінологічної номінації як у межах всієї термінології, так і окремих її понятійно-тематичних парадигм, визначити специфіку термінологічної номінації у мові прокатного виробництва, яка зумовлюється насамперед тяжінням певних засобів номінації до тієї чи іншої категоріально-понятійної парадигми, зв'язком визначених способів номінації з різними ділянками мовленнєвої діяльності. Так, для досліджуваної системи характерним є зосередження таких засобів номінації, як загальноживані слова й професіоналізми у функції термінів у сфері номінації конкретних реалій прокатного виробництва / приладів, пристроїв, дефектів тощо/, тоді як у науково-теоретичній сфері більшою мірою функціонує залучена термінологія. Загальнотехнічні терміни більш вживані у номінативній парадигмі "Обладнання", а міжгалузеві – у тематичній групі "Процеси й операції". Безпосередні запозичення у свою чергу відіграють значну роль у номінативних парадигмах "Обладнання" та "Сировина й продукція" тощо.

Найяскравішою рисою термінологічної номінації є орієнтованість певних словотворчих моделей на відбиття конкретних ономасіологічних категорій /В.П.Дариленко/, що виникає внаслідок взаємодії категоріально-логічної системності понять з мовними засобами вираження їх. Зазначимо, що в досліджуваній терміносистемі ця тенденція виявляється серед значної низки словотворчих моделей, за якими виникають терміни – афіксальні деривати. До них належать насамперед моделі "основа дієслова + -К/а/", "основа дієслова + -НИЕ/-ЕНИЕ", "основа дієслова + Ø", що спрямовані на вираження процесуального значення / ывалка, смотка, кантовка; гофрирование, освинцевание, петлевание; отжиг, перегрев, захват/; "основа прикметника + -ОСТЬ" та "основа прикметника + -ИНА/-ОВИНА" – на позначення дефектів прокату /пятнистость, ромбичность; вдавлина,

светловина/; "основа дієслова + -ТЕЛЬ" і "основа дієслова + -ЩИК, -ЩИК", за якими утворюються назви пристроїв /собиратель, вталькиватель, клеямитель; заправщик /полосы/, укладчик /пакетов/ тощо.

Невні риси, які властиві номінативним процесам у сферах спеціальної номінації, мають універсальний характер, що виявляється при зіставленні номінативних систем близьких мов /Виноградов В.В., Гончаренко Л.С., Крижановська А.В., Брицин В.М., Панько Т.І., Манакин В.М., Георгієва О., Русинов Р. та ін./ . Так, порівняльно-зіставне вивчення термінології металургії, здійснене на матеріалі російської та української мов /із залученням фактів білоруської, болгарської та польської мов/, дозволило визначити деякі загальні тенденції у розвитку номінації у відповідних галузях лексики цих мов. Вони виявляються у присутності в терміносистемах розглянутих мов численних інтернаціоналізмів; термінів, утворених осново- й словоскладенням; похідних, утворених за аналогічними словотворчими моделями, тощо. Про те, що розвиток термінологічного словотворення у російській та українській мовах іде в одному напрямку, свідчить і порівняльний аналіз термінологічних гнізд, сконструйованих на матеріалі російської та української металургійної лексики.

У "В и с н о в к а х" формулюються основні підсумки дослідження, зазначається, що системно-функціональний аналіз номінації у спеціальних текстах, що репрезентують мову прокатного виробництва, дозволив отримати уявлення про шляхи становлення, розвитку і функціонування номінативної системи спеціальної мови, які значно міркують типовими й для інших номінативних систем промислового профілю; встановити особливості мови прокатного виробництва й зобразити номінативний простір досліджуваної сфери спеціальної комунікації як динамічну систему номінативних одиниць, що розрізняються за своїм функціонально-семантичним та структурним статусом, функ-

ціональною значущістю, місцем в ієрархічній структурі усієї номіна- тивної системи і роллю в організації номінативно значущих компонен- тів висловлювання.

Перспективи подальшого вивчення явища спеціальної номінації у системно-функціональному аспекті вбачаються нам у поширенні дослід- жень синтагматичних можливостей номінативних одиниць спеціального тексту, моделюванні комунікативно-сміслових синтагматичних полів базових термінів, що сприятиме створенню ідеографічної картини номі- нативного простору певної спеціальної мови; поглибленні досліджень типів номінативно організації спеціальних текстів тощо.

Основні положення дисертації знайшли відображення у таких публікаціях:

1. Лексико-номінативная организация специального текста: Моногра- фия. - Дніпропетровськ: УкО ІМА-прес, 1996. - 200 с.
2. Функціонально-семантическая стратификация лексики специального текста. - Дніпропетровськ: ДГУ, 1990. - 60 с.
3. Номинация в сфере специальной коммуникации /системный аспект/. - Дніпропетровськ: ДГУ, 1992. - 88 с.
4. Номинация в специальном тексте /функциональный аспект/. - Дні- пропетровськ: ДГУ, 1995. - 60 с.
5. К вопросу об изучении структурных типов металлургических терми- нов в жанрово-стилевом аспекте //Языковые средства дифференци- ации функциональных стилей современного русского языка. - Дніпро- петровськ: ДГУ, 1982. - С. 96-99.
6. К вопросу об эффективности применения комбинаторной методики Т.П. Ломтева для составления терминологического словаря //Линг- вистическое наследие Т.П. Ломтева и вопросы русистики. - Дніпро- петровськ: ДГУ, 1984. - С. 91-93.
7. Языковая норма и проблемы современной металлургической термино- логии //Зверев А.Д., Михайловская Н.Г. и др. Культура русской

- речи в национальных республиках. - Киев: Наук. думка, 1984. - С.88-90 /у співавторстві/.
8. Отвлеченные существительные в функции научно-технических терминов //Вопросы восточнославянского языкознания. - Днепропетровск: ДГУ, 1985. - С.41-44.
9. Формирование наименований процессов прокатки в современном русском языке //Русское языкознание. - Вып. II. - Киев, 1985. - С.96-101.
10. К вопросу о границах специальной лексики современного русского языка //Контекстуальные и синонимические отношения в лексике, фразеологии и словообразовании. - Кривой Рог: Криворож. пед. ин-т, 1986. - С.35-44. - Рукопись депон. в ИНИОН СССР, № 27636 от 10.12.96 /у співавторстві/.
11. Научно-технические термины-варианты и их типы //Функционирование терминов науки и техники в современном русском языке. - Днепропетровск: ДГУ, 1986. - С.17-23.
12. Термины-сложные существительные в славянских языках //Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: Тез. докл. II республ. конф. Ч.П. - Гродно, 1986. - С.153-155 /у співавторстві/.
13. Лексико-семантическая парадигма как компонент терминологической системы //Типы языковых парадигм: Тез. докл. межвуз. конф. - Свердловск, 1987. - С.40-41.
14. О лексико-семантической организации терминологических систем //Семантика языка и текста: Тез. докл. межвуз. научн. конф. - Кировоград, 1987. - С.92-93.
15. Номинативная функция профессионализмов в языке научно-технической литературы //Функциональная характеристика языковых средств и категорий. - Днепропетровск: ДГУ, 1988. - С.80-84.

16. Общие тенденции развития научно-технической лексики близкородственных языков //Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков: Тез. докл. П Всесоюз. конф. —Днепропетровск, 1988. — С.130-132 /у співавторстві/.
17. О роли стилеобразующих факторов в оформлении грамматической структуры текстов //Прагматический аспект грамматической структуры текстов: Тез. докл. — М., 1988. — С.121-122.
18. Профессионально-разговорные элементы в системе терминологической номинации //Общие проблемы деривации и номинации. Словообразование в аспекте взаимодействия разных уровней языка: Тез. докл. науч. конф. — Омск, 1988. — С.32-34.
19. Методические указания к самостоятельной работе по спецсеминару "Лексика науки и техники в лингвистическом описании". — Днепропетровск: ДГУ, 1989. — 36 с.
20. Категориально-грамматическая характеристика научного текста как показатель его функционально-стилевой принадлежности //Семантика и стилистика грамматических категорий русского языка. — Днепропетровск: ДГУ, 1989. — С.87-86 /у співавторстві/.
21. Возможности применения комбинаторной методики для составления учебного терминологического словаря системного типа //Учебная лексикография и текстология: Тез. докл. — Краснодар, 1989. — С.25-26.
22. Историко-лингвистические аспекты изучения терминосистем русского языка //Язык и история: проблемы лингвокультурной традиции: Тез. докл. — М., 1989. — С.46-48.
23. Номинативные единицы сферы специальной коммуникации и их функционирование в научно-техническом тексте //Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: Тез. докл. III-й респуб. конф. — Гродно, 1989. — С.162-163 /у співавторстві/.

24. Методические указания к овладению лексикой промышленного производства /на материале учебных текстов и словарно-справочной литературы/. - Запорожье: ЗМИ, 1990. - 42 с. /у співавторстві/.
25. Функциональные классы нетерминологической лексики языков для специальных целей //Слово в системных отношениях на разных уровнях языка: Материалы межвуз. науч. конф. - Ч. I. - Свердловск, 1990. - С. 57-58.
26. К вопросу об изучении структуры отгагольных терминологических гнезд в синтагматическом аспекте //Вопросы словообразования и номинативной деривации в славянских языках. - Гродно, 1990. - С. 171-176 /у співавторстві/.
27. Общие принципы стратификации лексики специальных текстов //Системы специальной коммуникации в современном русском языке - Днепропетровск: ДГУ, 1990. - С. 63-71.
28. Некоторые аспекты формирования и функционирования научной и производственной терминологии в русском языке //Там же. - С. 71-76 /у співавторстві/.
29. Специфіка терміносистеми прокатного виробництва в онтологічному та функціональному аспектах //Теорія та прагматика термінологічної лексики: Тез. доп. науково-метод. конф. - Київ, 1991. - С. 84-85.
30. Вариантность терминов в типологическом и нормативном аспектах //Питання стандартизації, інтернаціоналізації та автоматизації перекладу термінологічних одиниць: Тез. доп. Міжнарод. наук. конф. - Чернівці, 1991. - С. 36-37.
31. Эволюция лексики прокатного дела в русском языке //Соотношение синхронии и диахронии в языковой эволюции: Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. - Москва; Ужгород, 1991. - С. 118-119.

32. Прагматические аспекты номинации в специальном тексте //Когнитивная и коммуникативная структура текста. Функциональный анализ: Тез. науч. совещ. - М., 1991. - С. 37-39.
33. Синтаксические параметры предикатной номинации в специальном тексте //Синтаксис речевых единиц в современном русском языке. - Днепропетровск: ДГУ, 1992. - С. 136-146.
34. Номинация характеризующего типа в специальном тексте //Вестник Днепропетровского университета. Языкознание. - Вып. I. - Днепропетровск: ДГУ, 1993. - С. 101-106.
35. Способы представления классифицирующей номинации в специальном тексте //Стилистика русского языка: теоретический и сопоставительный аспекты: Материалы VI науч. конф.: В 4 ч. - Ч. I; Проблемы стилистической семантики. - Киев; Харьков, 1993. - С. 81-82.
36. Спеціальний текст: співвідношення змісту та номінативної системи //Семантика мови і тексту: Матеріали Міжнарод. наук. конф. - Ч. I. - Івано-Франківськ, 1993. - С. 246.
37. Повторная номинация в сфере научно-технической коммуникации //Языковые единицы в их функционировании. - Тюмень: ТгмГУ, 1993. - С. 18-26. Рукопись депон. в ИНИОН РАН, № 48169 от 15.06.93.
38. Гнездовое словообразование в близкородственных языках для специальных целей //Структура и семантика слова и текста. - Кривой Рог: Криворож. пед. ин-т, 1993. - С. 25-31. Рукопись деп. в ГНТБ Украины, № 1728. УК 93 от 13.03.93 /у співавторстві/.
39. Функциональный номинативный комплекс в структуре специального текста //Функциональная лингвистика: Материалы конф. - Ч. I. - Симферополь, 1994. - С. 79-80.
40. Акцентовані засоби ідентифікації об'єкту у спеціальних текстах //Функціональна граматика / поняттєвотермінологічний апарат/: Тези міжнарод. наук.-теор. конф. - Донецьк, 1994. - С. 176.

41. Гнездовое словообразование в производственно-технической лексике близкородственных языков //Филология - *Philologica* - 1995. - № 7. - Краснодар: КубГУ. - С.15-18.
42. Взаимосвязи номинативных единиц в специальном тексте //Языковые единицы в системе и тексте. - Кривой Рог: Криворож. пед. ин-т, 1995. - С.46-51. Рукопись депон. в ГНТБ Украины. № 2096 от 19.09.95. УК 95.
43. Повторно-отождествляющая номинация в специальном тексте //Структурные и функциональные параметры речевых единиц русского языка. - Днепропетровск: ДГУ, 1995. - С.141-146.
44. Аббревиатура в системе терминологической номинации //Функциональная лингвистика: проблемы и перспективы: Материалы конф. - Симферополь, 1995. - С.173-174.
45. Французские заимствования в русской терминологии прокатного производства //Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур: Тези П Міжнарод. конф. - Ч.І. - Дніпропетровськ, 1995. - С.123.
46. Субституция терминов в специальном тексте в аспекте лингвометодики //Теория и практика лингвистической подготовки иностранных студентов, аспирантов и стажеров: Тез. докл. Международ. научно-метод. конф. - Днепропетровск, 1995. - С.72-73.
47. Совмещение функциональных типов номинации в специальном тексте //Человек и культура будущего: Материалы I-го Международ. симпозиума "Человек: язык, культура, познание". - Кривой Рог, 1995. - С.200.
48. Синтагматика терминов на коммуникативно-смысловом уровне //Придніпровський науковий вісник. - 1996. № 3. - С.26.
49. Сочетаемостные возможности терминов в специальном тексте //Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті

діалогу національних культур: Тези допов. III Міжнарод. конф. - Т. I. - Ч. I. - Дніпропетровськ, 1996. - С. III-III2.

50. Коммуникативно-смысловое терминологическое поле /КСТП/ как функциональная единица сферы специальной коммуникации //Функциональная лингвистики: Принципы организации текста: Материалы конф. - Симферополь, 1996. - С. 155-156.

А Н Н О Т А Ц И Я

ПРИСТАЙКО Т.С. Номинация в сфере специальной коммуникации. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.02 - русский язык. Днепропетровский государственный университет. Днепропетровск, 1996.

Диссертация посвящена системно-функциональному исследованию лексико-номинативных единиц специального текста /подъязык обработки металлов давлением, прокатное производство/ в аспекте синхронии и диахронии. В работе проводится лексико-семантическая стратификация лексико-номинативных единиц специального текста, определяется их парадигматический и синтагматический потенциал; характеризуются функциональные типы терминологической номинации и особенности текстовой реализации каждого типа; динамика системы терминов прокатного производства в ее основных тематических группах, механизмы терминологической номинации, вариантность терминов.

PRISTAİKO T.S. Nomination in the sphere of special communication. Thesis to be registered for the Highest Philological Degree in speciality 10.02.02 - Russian Language, Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1996.

This thesis is devoted to the systemic-functional investigation of lexic-nominative units of the special text (sub-language of metal treating under the pressure, rolling industry) in the aspect of synchrony and diachrony. The study of lexic-semantic stratification of lexic-nominative units of the special text is carried out, paradigmatic and syntagmatic potential is also determined, the functional types of terminologic nomination and peculiarities of each type text realisation are singled out, the dynamics of the roll industry term system is investigated in its main thematic groups, the mechanisms of terminologic nomination are characterized, the role of term variants as dynamic factor is determined.

Ключові слова: спеціальна номінація, лексико-номінативні одиниці спеціального тексту, функціонально-семантична стратифікація, функціональний тип термінологічної номінації, категоріально-сміслові синтагматичні моделі, термінологія.

441922

AB 36.876